

fel előttünk a történelem gépezete ily megfogható részletességgel, ennyire közeletről, ennyire tisztán mutatva, miképp áll össze milliónyi egyedből a társadalom, miképp alkotják a személyes sorsok szerencsés vagy szerencsétlen, tragikus, vagy mosolyt fakasztó, gúnyt, vagy bámulatot keltő cseppjei azt az elemi erejű áradatot, amit a történelem folyásának szokás nevezni. Itt minden egyebet elhomályosít a kötet lapjairól felénk sugárzó Lenin-kép. Abból a politikai és erkölcsi káoszából, amely az események nyomán felkavarodik, csodálatos tisztasággal emelkedik ki ez az alak, oly megkapó vonásokkal, melyek már-már a népmesék vagy a biblia hőseihez teszik hasonlatossá. Ha a szerkesztőnek, mint beköszöntőjében mondja, az volt a célja, hogy megcsillogtassa a nagy forradalom „személyiségeinek csillagsorát”, Lenin esetében ez költői mértékkel mérve is sikerült. És mint ahogy az előbb magáról a forradalomról mondhattuk, hogy igazi környezetében összehasonlíthatatlanul monumentálisabb, mint a csinált színpadon volt, Lenin személyére, hatására, jelentőségére csak ugyanezeket a szavakat használhatjuk. Az idők többi szereplője — számuk sokkal nagyobb, mint amennyiről régebben tudtunk — eltörpül ugyan mellette, önmagában azonban hasonlóképpen emberi arcot mutat felénk, s miközben saját osztályának egy-egy típusát villantja fel — (érdekes, vajon minden forradalomban ennyire tipikusan típusok a főszereplők?) — tanújává tesz annak az emberi drámának is, minek részesei akkor milliók voltak. Raszputyin, Kerenszkij, Kornijlov, Trockij alakja oly mély plaszticitással formálódik ki az okiratok sorai közül, hogy irodalmi hősökké is válhatnak.

Az ígéri a kiadó, hogy ezzel a könyvvel sorozatot indít a hasonló célú dokumentumgyűjtemények számára. A tematikát nem ismerjük; annyit láthatlanban is mondhatunk, hogy a következő kötet összeállítója nincs irigylésre méltó helyzetben. Nem lesz könnyű sem tárgyban, sem a publikált anyag újszerűségében hasonlót adni. Hogy *A nagy forradalom krónikája*-val igen értékes ajándékot kaptunk, az bizonyos, s bármi lesz is a sorozat következő darabja, ezért csak hálásak lehetünk. (*Kossuth Könyvkiadó 1967.*)

KULCSÁR PÉTER

ÖTVEN ÉV. A NAGY OKTÓBER ÉS A MAGYARORSZÁGI FORRADALMAK*

Az MSZMP KB Párttörténeti Intézete és az MTA Történettudományi Intézete közösen jelentette meg ezt a kötetet azzal a céllal, hogy bizonyítsa: a legújabb korrall foglalkozó történészek szorgos munkával készültek fel az Októberi Forradalom ötvenedik évfordulójára. A könyv egy nagyobb lélegzetű, reprezentatív tanulmányt tartalmaz Nemes Dezső tollából (Az 50 éves Szovjetunió és Magyarország), és mellette kilenc kisebb, részletkérdéseket tárgyaló cikket a két intézmény munkatársainak kutatási eredményeiből. A közlemények között — az igen tágan értelmezett témakörön kívül — nincs szoros összefüggés, összetartozásukat egy roppant fontos közös, olvasás közben egyre erőteljesebben kibontakozó tanulság biztosítja: az oroszországi és magyarországi forradalmak sem történetileg, sem logikailag nem választhatók el egymástól. Természetesen nincs akadálya annak, hogy a kettőt külön-külön is vizsgálat tárgyává tegyünk, az összetartozás azonban olyan vizsgálati módszerek alkalmazását is lehetővé teszi, melyek segítségével mindkét kérdést sok tekintetben új aspektusba állíthatjuk, s így új eredmények birtokába kerülhetünk. Különösen jól példázza ezt Gábor Sándornének a szovjet és magyar pártprogramot, alkotmányt összehasonlító elemzése, mely a kész és ismert tények alapján jóformán csak összegezéssel, viszonyítással vezet el az eddig rejtett felismerésekig. A cikkek többsége egyébként is igyekszik szélesebb körbe beleilleszteni a magyarországi eseményeket, s az orosz fejleményekkel való szerves kapcsolat kimutatásán kívül nagy figyelmet szentel a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom kölcsönhatásának problematikájára is. Roppant érdekes e tekintetben Jemnitz Jánosnak a Magyar Tanácsköztársaság nemzetközi szocialista sajtóvisszhangját tanulmányozó szemléje, melyből igen határozottan tűnnek elő a manapság is szívfelre szóló tanulságok, elsősorban, ami a nacionalizmusnak a munkásmozgalomra gyakorolt káros hatását illeti. Jemnitz megállapítása szerint 1919-ben a magyarországi forradalmi mozgalom bukásának okai között

* Tanulmányok. Szerk. L. Nagy Zsuzsa, Zsilák András.

nem csekély szerepet játszott az a körülmény, hogy a nemzetközi szocialista akció nem volt képes legyűrni saját testében sem a sovinizmus betegségét, s ennek következtében nem tudta megadni azt a támogatást a magyar forradalmároknak, amire mind önmagának, mind pedig amazoknak feltétlenül szükségünk lett volna. A dolog másik oldalára mutat rá viszont Kóvágó László Internacionalisták Tanácsmagyarországon c. cikke, mely a Magyar Tanácskörtársaságot, mint a délkelet-európai népek radikális tömegmozgalmának bázisát mutatja be, illetve Milei György és Józsa Antal, akik a magyar hadifoglyoknak az oroszországi forradalmakban játszott szerepét boncolják. Ugyancsak a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom összefüggése képezi tárgyát Mucsi Ferenc munkájának is, melyben az MSZDP-nek a békekötéssel kapcsolatos állásfoglalását veszi vizsgálat alá a stockholmi konferenciára utazott magyar szociáldemokrata küldöttség programjának megvilágításában. Az MSZDP belpolitikai tevékenységéről Hajdú Tibor részlettanulmánya gyarapítja ismereteinket, L. Nagy Zsuzsa pedig a párizsi békekonferencia és az „orosz kérdés” ügyét fejtegeti. Irodalmi szempontból különösen érdekes tanulmányt írt József Farkas, aki szűkebb körre koncentráltan folytatva korábbi kutatásait, az Októberi Forradalomnak a magyar irodalomra tett forradalmasító hatását mutatja ki, igen nagy teret szentelve Juhász Gyula és Móra Ferenc állásfoglalásának is.

Valamennyi tanulmány elsődleges jellemzője a komoly tudományos apparátus felvonultatása. Bőven élnek a már publikált dokumentumok által nyújtott lehetőségekkel, legtöbb szerző azonban önálló levéltári kutatásokat is folytatott részben idehaza, részben a Szovjetunióban, s így nemcsak szemléletben hozhat újat, hanem jó néhány adatot bocsát a nemzetközi szakirodalom rendelkezésére is. Eppen ezért sajnálkozunk azon, hogy a kiadók megelegedtek az idegen nyelvű tartalomjegyzékkel, s nem csatoltak rezüméket is a cikkekhez; még inkább hiányoljuk a névmutatót, amely nyomtatásban még meg nem jelent adatok közlésénél elengedhetetlen.

Meglehetősen új, s — úgy tűnik — jellemző vonásként kell értékelnünk a feldolgozásnak azt a szellemét is, ami néhány évvel ezelőtt még nem volt feltétlenül velejárója a legújabb korrall foglalkozó publikációknak. S ez a mélységre, az igaz összefüggések feltárására való törekvés, az az alapelv, mely szerint a valóság csak a maga sajátos mozgásában ragadható meg. A gyűjtemény egyes darabjai általában már a kérdésfeltevés korábban megszokott, sematikus módjától is tartózkodnak, témájukat nem az ezerszer megtárgyalt és tisztázott mozzanatok közül választják, hanem a valóban problematikus problémákra igyekeznek választ adni. Hogy ezt milyen sikerrel teszik, annak eldöntése a további kutatómunka eredményeire vár, az azonban nem vonható kétségbe, hogy elvi, módszertani tekintetben ez a tanulmánykötet követendő példát állít. A szerzők egytől egyig arra törekedtek, hogy a feltett részletkérdésnek minél több oldalát megvilágítva, a nagy egésszel való összefüggését feltárva mind a pozitív, mind a negatív oldalakat valós súlyokkal állítsák a mérlegre. A Tanácskörtársaság alkotmányában éppen úgy tükröződik a szocialista rendszer addig sohasem tapasztalt magasabbrendűsége, mint a magyarországi forradalmi mozgalom viszonylagos gyengeségéből következő számos hiányosság; az oroszországi forradalomért küzdő magyar hadifoglyok nemcsak mint a proletár internacionális zászlovívívői lépnek elénk, de az őket küldő számtalan réteg, frakció, érdekközösség képviselőiként is. A kötet egészében megmutatkozó felfogás arról tanúskodik, hogy a korszak kutatói túljutottak azon az általánosságokba fulladó szemléleten, mely bizonyos — egészében talán igaz — sémák visszavetítése útján igyekezett a részleteket magyarázni, s nem a dolgok természetes rendjét követve próbált a részigazságok felől azok összefüggéseinek feltárásával közeledni a nagy egész felé. Az az újszerű szemléletmód egyben biztosíték is arra, hogy a történeti kutatómunka nem válik önérdékűvé, hanem a szocialista forradalom mai problémáinak megoldásához is segítségül szolgál.

A Párttörténeti Intézet már eddig is számos tanújelét adta annak az érdeklődésnek, mellyel e korszak forrásainak feltárása, részletkérdéseinek friss szellemű felvetése, megvitatása iránt viseltetik. Munkatársainak köszönhetjük, hogy a magyar kutatógárda sem maradt ki abból az igen élénk tevékenységből, mely az 1917—19-es esztendő forrásanyagának feltárására mind Nyugaton, mind a Szovjetunióban irányul. Örvendetes, hogy a Történettudományi Intézet érdeklődése is kezd felébredni a még teljesen le nem zárt kérdések iránt, mert aligha vitatható, hogy valamely korszak tanulmányozását nem lehet a marxizmus tanításán általában felépített koncepciókkal kezdeni.

Ezt feltétlenül a forrásközlés özönének, az egyes területek minél tökéletesebb feltérképezésének kell megelőznie. A magyar történelem kutatója előtt nagyon csekély lehetőség nyílik adatok publikálására, részletkérdések megvitatására. Ezért az, aki egy témát — bármi legyen is az — modern szempontú feldolgozásban kíván megfogalmazni, lényegében nem tehet többet, minthogy az évtizedekkel korábban elért eredményeket más sorrendben próbálja meg öszszeszerakni. Ez a kiadvány most igen jelentős lépést tett affelé, hogy a Magyar Tanácsköztársaság történetének kutatója szerencsésebb körülmények közé kerüljön, sok-sok kérdésben új adatokkal próbálhassa meg saját eredményeit, s a kötet által felvetett összefüggések fényében a már ismert adatok jelentőségét és jelentését ismételtelen felmérhesse. Az efféle kiadványok sorozata után látjuk biztosítva annak a lehetőségét, hogy új, az eddiginél magasabb szintű, a valóság bonyolultságát mélyebben feltáró, következőképp meggyőzőbben magyarázó szintézis készüljön a magyar szocialista forradalmi mozgalom e legkiemelkedőbb csúcsának történetéről. (*Akadémiai Kiadó—Kossuth Könyvkiadó 1967.*)

K. P.

VERSESKÖNYVEKRŐL

NEMES NAGY ÁGNES: NAPFORDULÓ

A *Kettős világban* (1947), majd a *Szárzsvillám* (1957) megjelenése után újabb tíz esztendőnek kellett eltelnie, míg ismét találkozhattunk Nemes Nagy Ágnes verseinek gyűjteményével. Igaz, közben hirt adott költői eszményeiről a *Vándorévek* című műfordításkötettel is, ám az irodalmi köztudatban szívesen idézték mégis Vas Istvánt, aki első kötetéről írt ismertetését e szavakkal zárta: „Lírája máris aggasztóan kész, és nehéz elképzelni, mi lehet a folytatása ennek a kezdésnek.” Sokan érezték úgy: Nemes Nagy Ágnes költészete befejezett, kerek egész, amelyhez aligha lehet újat hozzátenni, új elemekkel színezn. Pedig épp mostani kötete igazolja, hogy számára a líra az objektivitás és a ráció eszköze, ennek segítségével látja a világot állandóan mozgó, változó, összetett képletnek, s ábrázolja a fényképész tiszta képeivel a változást. Költészetében a képi látás nem áttétel, hanem személyes, primér élmény. A költő feladata szerinte az, hogy mélyére hatoljon ennek az élménynek, s egyszerre lássa és láttassa a való világot, s a fölötte „habzó eget”. A kettő azonban voltaképpen egy és ugyanaz: a valóság-nak kétféle aspektusa. Talán ezért is adta *Napforduló* című kötete első ciklusának ezt a címet: *Között*. A tapintható és a jelenben még korlátozott eszközeinkkel csak sejthető világ metszéspontjában van a „között”: nem elég közel ahhoz, hogy tökéletesen kiismerjük, de nem is annyira távol, hogy ne próbálná körülhatárolni:

*Nagy sárga ég. Egy hegygerinc
súlyosodik a sima rétre.
A mágnes-földön mozdulatlan
füvek sötét vasreszeléke.*

Érzékeléséhez nincs szükség hasonlatokra — Nemes Nagy Ágnes költészetében ez szinte ismeretlen. Csak a ráció segít ahhoz, hogy a „között” világából fölfelé tájékozódjunk, a kétszerkettőnek azzal a jözségével, melyről József Attila is írt.

A világ folyton változó dinamikájának megközelítésére és kifejezésére egészen sajátos költői nyelvezet szükséges. A valóság pontos, objektív rajza semmi felesleges nyelvi elemet nem tűr. Talán ezért is hiányzik oly gyakran az állítmány verseiből, helyette egymásra tolnak a hiányos mondatok, így éreztetve a „között” lévő világ „túrhetetlen feszültségét”:

*A szaggatások, a hasgatások,
a víziók, a vízhiányok,
a tagolatlan feltámadások,
a függőlegesek túrhetetlen
feszültségei fent és lent között —*
(Között)

Az a költő, aki ezt a világot hordozza vállán, ennek kifejezésére törekszik, iszonyú terhet cipel. Gyakran visszatér ez a kép, ez a hangulat is. „Egy teljes élet minden izma fáj” — olvassuk a *Lázár* című versben, s ugyanebben írja, hogy „feltámadni nehéz”, azaz nehéz megszabadulni a tudatosan vállalt súlytól: a költői kifejezés kényszerétől.